

Posudek oponenta diplomové práce

„Moc, panoptikum a elektronický dohled“

Autor práce: Bc. Katarína Packová

Vedoucí práce: Mgr. Martin Švantner

Diplomová práce Kataríny Packové si klade za cíl prozkoumat tři témata, která spolu úzce, byť svým způsobem odděleně, souvisí. Jedná se o moc, Panoptikon a elektronický dohled. Po přečtení abstraktu, prvotním prolistování práce a prostudování seznamu použité literatury má tato práce ambice na výborné hodnocení. Podívejme, zda tomuto náhledu dostojí.

Foucaultovo dílo, z kterého autorka čerpá v prvních dvou kapitolách, je dnes téměř celé dostupné v češtině a slovenštině včetně bohaté sekundární literatury, a tudíž autorka neměla problém s přístupem ke zdrojům. Z mého pohledu je mnohem zajímavější, jak se vypořádává s třetí kapitolou, která se věnuje současnému dohledu a při jejímž zpracování musela sáhnout také po zahraniční literatuře. Jak uvádí již v abstraktu, jejím hlavním teoretickým zdrojem pro tuto část je David Lyon, s jehož pomocí by neměl být problém tuto problematiku zvládnout. I když tedy název práce sestává ze tří oblastí a rovněž práce je rozdělena do tří kapitol, můžeme mluvit spíše o dvou tématech. Nejprve se autorka zabývá analýzou moci, subjektu a disciplinární společnosti u Michela Foucaulta a poté přechází k problematice dohledu v současnosti.

Při analýze Foucaultova pojetí moci a subjektu vychází Packová zejména z výborů textů (*Myšlení vnějšku, Za zrkadlom moderny, Moc subjekt a sexualita*), dále velmi často z práce Ivana Buraje *Foucault a moc* a mimo jiné také z Marcellioho práce *Michel Foucault alebo stať sa iným*. Při bližším pohledu ale zjistíme, že z vlastního Foucaultova díla využívá vlastně jen přednášku *Subjekt a moc*, ke které odkazuje jak z českého, tak slovenského překladu, čemuž příliš nerozumím, i když je pravda, že slovenské vydání je pouze úryvek. Bohužel musím přiznat, že zmíněné dvě sekundární slovenské práce neznám. Mám pak trochu problém s autorčiným postupem, neboť se příliš nedrží Foucaultových vlastních stěžejních textů, o kterých sice hovoří, ale pravděpodobně je nečetla. Téma moci je zde rozdělené na moc jako takovou, mocenské vztahy (což je trochu problém u Foucaulta oddělovat) a závěrečná část se věnuje modernímu státu a subjektu. Výklad je podán tak, že vcelku odpovídá Foucaultovu pozdnímu dílu, nicméně trochu mi zde chybí jasné oddělení období, pro které je právě prováděná analýza platná. Například z věty „*Skôr než pojednávať o moci, ako o nejakej všeobecne existujúcej entite uprednostňuje si na začiatku položiť otázku, ktorá sa pýta na samotný akt výkonu moci*“ (str. 14) není zřejmé, na začátku čeho si tuto otázku Foucault klade. Na začátku svého díla nebo některého z dalších textů? Nebo to takto interpretuje některý z autorů, kteří Foucaultovo dílo již nějakým způsobem interpretují a z kterých autorka čerpá? Moc je u Foucaulta téma, které se jeho dílem vine jako červená niť, ale jistě má různé konotace v jednotlivých jeho obdobích. Této části práce by tak slušel více strukturovaný popis a jasné vymezení, odkud se na Foucaultovo dílo autorka dívá. Zároveň je třeba dodat, že některé části textu na sebe ne příliš plynule navazují. Na konci této kapitoly pak nalezneme tvrzení, které mě zaujalo a které se v práci objevuje vícekrát. Autorka píše, že stát je dodnes nepochybně největším dohlížitelem nad lidským chováním, které reguluje pomocí právních norem (str. 20). Já trochu na pochybách jsem, neboť současný komerční dohled se tomu státnímu minimálně vyrovnává, ale to můžeme ponechat na diskuzi u obhajoby.

Druhé Foucaultovské části, nazvané „Od panoptika k disciplinárnej spoločnosti“ nelze nic zásadního vytknout, neboť zde se Packová drží Foucaulta více, a to jí pomáhá udržet vlastní text srozumitelnější. I zde však nalezneme několik nepřesností. Nejprve sám název mi není zcela jasný. Chce jím autorka říci, že nejdříve je nějaký Panoptikon a z něj můžeme odvodit disciplinární společnost? Dokonce i název třetí podkapitoly (Panoptikum ako formačná sila dohľadu) by tomu napovídal. Panoptikon je ale přeci příklad, je to model fungování disciplinární společnosti, který Foucault objevil u Benthama a pochopil jeho skvělý potenciál pro svůj popis. Není to nějaký zdroj disciplinární společnosti a neřekl bych ani formující síla dohledu, ale příklad toho, jak moderní dohled

funguje, což autorka sama v textu zmiňuje. Další nepřesnost nalezneme na str. 26, kde se můžeme dočíst, že celá Panoptikonu je bez mříží. Zde myslím autorka nepochopila, že je „jakoby“ bez mříží, protože fungování Panoptikonu má být automatické a dohled zvnitřněný v duši dohlíženého. Trochu nepatříčně pak v textu vypadají zmínky o elektronické kontrole nad zákazníky (str. 24) a při popisu města nakaženého morem zmíněný openspace. Rozumím, že autorka chtěla předvést příklady ze současnosti, ale v textu jsou bez širšího výkladu značně zkratkovité.

Třetí kapitola začíná analýzou pojmu kontrola. I když je pravda, že Foucault tohoto pojmu užívá v *Dějínách sexuality I.* je třeba v souvislosti s Deleuzovým textem, který Packová analyzuje hned v zápětí, zacházet opatrně. Z autorčina textu se totiž jeví, jakoby kontrola začínala již v éře biomoci, o níž hovoří Foucault a jakoby gradovala v současné době, kterou analyzuje Deleuze. V oboru dohledových studií (surveillance studies) je pojem kontrola spjatý právě až s Deleuzovým *Postskriptem*, které jasně vymezuje rozdíl vůči Foucaultem popisované disciplinární společnosti, aniž by tento koncept vyvracel. Tento rozdíl souvisí zejména s nástupem výpočetních technologií. To ale jen na okraj. Packová tedy začíná analýzu dohledu v současné společnosti Deleuzovým *Postskriptem ke společnosti kontroly* a navazuje Viriliovým zkoumáním *Stroje vidění*, přičemž v obou částech vyzdvihuje to podstatné.

Další podkapitola, nesoucí název „Surveillance society“, je celá založena na díle Davida Lyona, který je považován za jednoho z hlavních představitelů nového oboru dohledových studií. Přestože je jak tento obor, tak toto dílo v našem akademickém prostředí málo známé, Packová správně využívá jednu z neznámějších definic dohledu (str. 37) a dále pak představuje pět základních Lyonových oblastí dohledu. Škoda jen snad, že když autorka věnovala takový prostor Foucaultovu pojetí Panoptikonu, nezaměřila se více na srovnání s koncepcí Superpanoptikonu Marka Postera, o níž se zmiňuje jen letmo závěrem této podkapitoly. Je však pravda, že to částečně nahrazuje v další části, věnované elektronickému panoptikonu, kde formuluje mnohem více vlastních názorů na zevšeobecnování Panoptikonu pro současné dohlížení, které ale, poznamenejme, korespondují s Davidem Lyonem.

Následující rozsáhlá podkapitola, věnovaná sociální kontrole v současné společnosti, začíná vcelku slibně uvedením do koncepcí Lianose Michalise a Zygmunta Baumana, ale bohužel musím přiznat, že po několika stranách se v tomto tématu ztrácím a není mi zcela jasné, co chce autorka říci. Příliš skáče od jednoho autora k druhému a poté začne přidávat další. Navazuje tak pro mne texty jakoby vytržené z kontextu, který mi pak uniká.

Od sociální kontroly, v které se, jak jsem snad pochopil, věnuje i otázce svobody a individualizace v současné společnosti, přechází Packová k problému elektronická demokracie versus elektronická kontrola, přičemž v názvu uvedená „emergující demokracie“ je asi překlep. Pojetí elektronické demokracie opírá o známou práci Pierra Lévyho *Kyberkultura* a pojetí elektronické kontroly opírá o jinou u nás známou knihu *Kdo řídí internet?*. Opět se potvrzuje, že když se autorka drží nějakého textu, čte se její práce lépe. Na tomto místě pouze podotknu, že opět název jaksi nevyjadřuje obsah. Packová totiž píše spíše o svobodě či kontrole v kyberprostoru a pak je pro mne pojem „elektronická kontrola“ v souvislosti se zbytkem práce o dohledu trochu matoucí.

Závěr práce je tak trochu foucaultovsky věnován odporu vůči dohledu a jeho dvojznačnosti, tedy vlastní povaze dohledu. Zde mohu pouze konstatovat, že k této části nemám žádné výhrady a je škoda, že vlastně celá práce se nečte tak dobře, jako závěr.

Jelikož práce na první pohled vybízela k výbornému hodnocení, rozhodl jsem se popsat zejména problémy, které v ní identifikuji, a zároveň jsem chtěl představit jednotlivé podkapitoly proto, aby se ukázalo, že kolegyně si podle mého názoru položila cíl své práce možná příliš zešíroka. V první polovině by pravděpodobně pomohla bližší analýza *Dohlížet a trestat* a neopírat se tolik o sekundární autory. V druhé části vidím občas problém v tom, co chce autorka říci. Tomu by možná pomohla lepší zakotvenost pojmů, kterými se zabývá – dohled, elektronický dohled, panoptikon, superpanotikon, elektronický panoptikon, svoboda, sociální kontrola, individualizace, kyberprostor, kyberkultura atd.

Co se týká formální stránky, nemám k práci žádné vážnější výhrady, jen bych doporučoval necitovat texty autorů z textů jiných autorů, tzn. citovat z původních zdrojů.

Přes uvedené výtky považuji práci Kataríny Packové za zdařilou. Předvedla, že nastudovala rozsáhlé množství literatury a umí na tomto základě předložit samostatnou práci. Navrhuji hodnocení stupněm 2 (velmi dobře).

8. 9. 2013

Mgr. Daniel Slavíček, Ph.D.